

UN DOCUMENT INÈDIT DE NÚRIA DE L'ANY 1303. REFLEXIONS SOBRE ELS ORÍGENS DEL SANTUARI DE NÚRIA

MIQUEL SITJAR I SERRA

Un precedent dubtós: el document de l'any 1087

D'ençà que l'arxiver rossellonès Julià Alart¹ va fer públic un document de l'any 1087, que relaciona els orígens del santuari de Núria amb el monestir de Ripoll, aquest text ha servit de base per a iniciar totes les cronologies i tots els discursos històrics sobre aquest santuari.² Un vincle històric entre Núria i Ripoll ha quedat, doncs, consagrat amb els arguments que dóna aquest text i que tothom ha acceptat sense reserves de cap mena. Jo, en canvi, en tinc algunes. Opino, perquè he tingut aquest document als dits a l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (ADPO) de Perpinyà, que cal ser prudent i potser posar un interrogant sobre si la història coneguda de la capella nurienca comença efectivament l'any 1087 amb aquest venerat text i d'aquesta manera. M'explicaré. El document en qüestió apareix dins un aplec d'escrits procedents del monestir de Ripoll.³ La majoria dels textos d'aquest conjunt documental ripollès, inclòs el de l'any 1087, no són originals, és a dir, són còpies modernes dels segles XVI i XVII d'antics documents del cenobi en general referits a suposades propietats monàstiques a la vall de Ribes. Cal recordar a més que, en aquells temps, en l'època en la qual foren produïts o copiats aquests textos, el monestir de Ripoll es trobava embrancat en una lluita jurídica adreçada a demostrar que masos, feixes i boscos ribatans li pertanyien per drets històrics que remuntaven al naixement del monestir.⁴ Aquest aplec documental ripollès conservat a Perpinyà sembla, doncs, expressament preparat amb l'objectiu de demostrar en època moderna l'antiguitat i la legitimitat de les possessions monàstiques a la vall de Ribes. No puc afirmar-ho, però crec poder plantejar la hipòtesi d'una falsificació intencionada o, si es

vol, d'una invenció interessada del document de l'any 1087 en uns moments posteriors en els quals el monestir de Ripoll veia perillar els seus interessos a la vall de Ribes. Hi ha un seguit d'evidències insuficients, però potser significatives per a posar en dubte el document del 1087:

1. Malgrat que aquest text estableix drets del monestir de Ripoll a Núria, a les diverses butlles i confirmacions de propietats ripolleses medievals, no apareix cap esment a Núria, com a lloc vinculat a Ripoll,⁵

i 2. Fora de la còpia moderna d'aquest document, no ha aparegut enlloc l'original, ni cap altra còpia del text del 1087 ni a l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (ADPO), ni a cap altre arxiu. D'altra banda, el document original més antic conegut de Núria, suposant que el del 1087 fos fals, datat de l'any 1170, és a la Biblioteca Pública de Tarragona, en el qual es fa palès que les pastures de Núria són reials i que la corona les cedeix no al monestir de Ripoll, sinó al monestir de Santes Creus.⁶

Traducció i comentari del text de l'any 1303

Deixaré, però, per ara de banda, les disputes dels monestirs de Ripoll i Santes Creus per les pastures de Núria, i em centraré en l'únic text original que tracta de Núria que he sabut trobar a l'ADPO. Es tracta d'un document de l'any 1303 que reflecteix i confirma una primera cèl·lula de vida religiosa en aquell indret tan inhòspit. Una vintena d'anys abans d'aquesta data ja tenim testimonis de la presència de religiosos a Núria, els *donats*.⁷ Foren ben segur temps importants per al santuari primitiu, que potser en el pas dels segles XIII al XIV tingué la seva naixença sota la protecció dels Reis de Mallorca i dels cavallers de l'orde del Temple com ja veurem en aquest text en llatí, que edito íntegrament a l'annex i que ara procedeix a traduir.

Traducció del text

Fra Jaume d'Ollers, procurador, per ordre del senyor rei aprovo i concedeixo a l'església de santa Maria de Núria, que és als termes i port de Queralbs, i a tu, P. Pascal, capellà d'aquesta mateixa església, en tant que receptor en nom de la dita església, i als teus successors, a perpetuïtat tot el camp de la dita església que treballes i

conrees en nom de la dita església que és en l'esmentat port, prop de la dita església, i que afronta, per l'una part, amb la riera de Vallseca, i de l'altra, amb la roca anomenada de Malesa, de l'altra, amb la riera de Vallcorba, i de l'altra, pel camí que va de la dita església a Puigcerdà i que passa pel coll de Finestrelles i pel camp de B. Alegre de la parròquia de Fustanyà, amb el pacte que doneu sempre al senyor rei bé i fidelment la terça part dels esplets d'ordi, forment, blat i civada, que donarà com a tasca d'aquest camp, i tota vegada que es posi o s'institueixi capellà o el rector de dita església, sigui qui sigui el capellà o rector novament posat o instituït en dita església, que doni o pagui al senyor rei, al principi del seu govern, en senyal de domini, cinc sous barcelonesos, i si s'esdevenia que tu o els teus successors augmentàveu la terra conreada en dit camp, que dels esplets que Déu haurà donat a la dita terra conreada que augmentareu en el dit camp, en donareu fidelment al senyor rei la *tasca*. I si, en d'altres llocs, dins els termes i port treballàveu o conreàveu terres, resultant-ne esplet, doneu-ne igualment tasca, tant d'ordi, forment, blat i civada.

Testimonis: Huguet Sapor, de Perpinyà i B. Espona, convers del monestir de santa Maria de Vallbona.

Comentari al text

1. Tipologia documental

És un contracte entre el rei de Mallorca i el capellà de Núria que estableix certs drets dels capellans sobre el camp que envolta l'actual santuari, a canvi de pagaments en espècie i pecuniaris que els capellans hauran de satisfer a favor del rei. S'hi esmenten els diversos impostos medievals sobre la collita: la tercera part de la collita de cereals i la tasca.

2. Personatges

a. Fra Jaume d'Ollers

Aquest frare templer, comanador de la casa templerica de Perpinyà fou des de 1292 el procurador reial

Jaume d'Ollers al capbreu de Sant Llorenç de Salanca.

als comtats de Rosselló i Cerdanya del rei de Mallorca. Es tracta, doncs, d'un funcionari reial d'una certa importància pel govern que els monarques illencs exercien sobre els seus territoris peninsulars, entre els quals hi havia la vall de Ribes, part integrant del comtat de Cerdanya. Segons Alart, ostentà aquest càrrec fins a finals de 1308. Aquest templer no és un personatge de vida grisa. Va viure els moments d'èxit de l'orde del Temple en accedir a l'important càrrec de procurador reial, però també va haver de veure com s'ensorrava l'orde del Temple atacat pel rei de França i el papat. Jaume III de Mallorca, pressionat pels poderosos enemics dels Templers, l'hagué de substituir vers el 1308. Més endavant, l'any 1312 els templers del Rosselló detinguts a Masdeu foren sotmesos a un interrogatori del qual sembla que sortiren indemnes. Com se sap, però, l'orde del Temple fou finalment suprimit el 1312.⁸ Segons sembla, però, Jaume d'Ollers havia mort al poc de deixar el càrrec de procurador.

b. P. Pascal

Es tracta segurament de Pere Pascal que apareix documentat, com a administrador de Núria, signant un document a Ix de Cerdanya amb d'altres donats o ermitans de Núria l'any 1313.⁹ Poc se sap dels donats de Núria. Però el document que aquí es publica aporta que aquests tenien un cap jeràrquic, normalment un prevere que exercia les funcions d'administrador, amb el títol de *rector o capellanus*.

3. Territori

La fotografia de Núria que resulta d'aquest text no deixa de ser sorprenent. Els prats a l'entorn del santuari, encerclats pels dos rius de Núria, amb un nom diferent de l'actual (el Vallseca i el Vallcorba, en lloc dels nostrats Finestrelles i Noufonts), eren plens de blat i d'esponeroses espigues. Hi havia, a més, la perspectiva d'augmentar el terreny a conrear, potser a costa i perjudici dels prats destinats al bestiar. Veiem, també, que el conegut Roc de la Malè apareix com a *Malesa*, potser el nom més genuí i autèntic perquè també el reporta així el gran autor nurienc Francesc Marés en la seva obra sobre Núria publicada a Barcelona l'any 1666.¹⁰

Annex

1303, juny 15

ADPO, 1B-21, 26

J. ALART, Bibliothèque Municipale de Perpignan, Cartulaire Roussillonnais, 15, 189-190

Frater Jacobus de Oleriis, procurator predictus, de mandato domino regis laudo et concedo ecclesie sancte Marie de Nuria, quae est in terminis et portu Queralbs et tibi P. Paschalis, capellano ipsius ecclesie, nomine ipsius ecclesie recipienti et successoribus tuis perpetuo totum illum campum dicte ecclesie que tu nomine ipsius ecclesie laboras et excolis qui est in dicto portu prope dictam ecclesiam et afronat ex una parte in ripparia de Valljsica et ex alia in rocha vocata Malesa et ex alia in ripparia de Vallicorbo et ex alia in camino quo itur de dicta ecclesia ad Podium Ceritanum et transit per collum de Finestreles et in campo B. Alegre de parrochia de Fustenyano totum etc. Hoc pacto quod donatis semper domino regi bene et fideliter de tertia parte espletorum ordeï, frumenti, siliginis et civata que dederit in dicto campo tascha, et quandocumque et quocienscumque capellanus sive rector in dicta ecclesia de novo ponatur et instituatur, quilibet capellanus sive rector de novo positus et institutus in dicta ecclesia det et solvat domino regi in principio sui regiminis, in signum domini, V solidos barchinone et si contigerat te vel successores terram cultam auementare dicto campo de explets predictis que Déu dederit in ipsa terra culta que aumentaretis dicto campo datis domino regi fideliter tascham. Et si alibi infra dictos terminos et portum terras laboraretis et cultivaretis, faciendo ibi espletu, detis similiter tascham, scilicet de ordeo, frumento, sigiline et civato.

Testes: Hugetus Saporis de Perpiniano et frater B. Spone, conversus monasterii B Marie de Vallebona.

Notes

1. Alart, Julià: *Privilèges et titres relatifs aux franchises, institutions et propriétés communales de Roussillon et Cerdagne*. Perpinyà, 1878, pàg. 134.
2. Entre tants autors nuriencs moderns cito, a tall d'exemple: Corredera, Eduardo: *El libro de Nuria. Historia, leyenda, prodigios e itinerarios*. Barcelona, 1966, pàg. 99-113.
3. Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO), H272, 89r-89v.
4. La Vila i Vall de Ribes nomenà un síndic per a defensar-se de les pretensions del monestir de Ripoll sobre el seu territori. Després de diverses incidències, finalment, l'any 1631 la Vila i Vall de Ribes aconseguí el reconeixement dels seu drets. Cf. Sitjar i Serra, Miquel: *Campelles*. Ripoll, 2000, pàg. 78 i passim.
5. A les diverses butlles papals atorgades a Ripoll no hi apareix cap esment a Núria. Cf. Pellicer i Pagès, Josep M.: *Santa María del Monasterio de Ripoll*. Mataró, 1888, pàg. 384-399.
6. Biblioteca Provincial de Tarragona, 168, Cartulari del monestir de Santes Creus, 134v.
7. Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà (AHCP), *Liber firmitatis* 1289, 13.
8. Per a més notícies sobre els templers de Masdeu, vegeu Sans i Travé, Josep Maria: *Els templers catalans. De la rosa a la creu*. Lleida, 1996, pàg. 448-450. Podeu llegir l'interrogatori a un templer homònim del nostre a <http://www.mediterranees.net/moyen_age/templiers/reponses.html>.
9. Martí Sanjaume, Jaume: *Las vírgenes de la Cerdaña*. Lleida, 1926, pàg. 105.
10. Marés, Francesc: *Història i miracles de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Núria*. Barcelona, 1666, pàg. 158.